

ТЕМА 1. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА АУДИТУ ТА АНАЛІЗУ ПІДПРИЄМСТВ ДЛЯ ПОПЕРЕДЖЕННЯ БАНКРУТСТВА

1.1. Економічна сутність, види та необхідність проведення фінансової санації підприємства. Санаційна спроможність підприємства.

1.2. Сутність та значення санаційного аудиту.

1.3. Предмет, об'єкти та суб'єкти санаційного аудиту. Нормативно-правове забезпечення санаційного аудиту.

1.4. Методи та процедури аудиту для попередження банкрутства.

1.5. Послідовність та основні етапи санаційного аудиту.

1.6. Порядок складання програми та плану санаційного аудиту. Інформаційне забезпечення санаційного аудиту та робочі документи аудитора.

1.1. Економічна сутність, види та необхідність проведення фінансової санації підприємства. Санаційна спроможність підприємства

Одним із засобів подолання кризи платоспроможності й запобігання банкрутства підприємства є фінансова санація. Термін «санація» походить від латинського «*sanare*» і переводяться як оздоровлення або одужання.

Економічний словник трактує санацію як систему заходів, які здійснюються для запобігання банкрутства промислових, торговельних, банківських монополій.

Відповідно до закону України «Про банкрутство» 1992 р., під санацією розуміють задоволення вимог кредиторів і виконання зобов'язань перед бюджетом та іншими державними цільовими фондами. Відповідно до такого підходу санація є лише інститутом переведення боргу.

Закон про банкрутство, прийнятий 30.06.1999 року № 784-XIV, розрізняє поняття «санація» й «досудова санація».

Отже, санація – це система фінансово-економічних, виробничо-технічних, організаційно-правових і соціальних заходів, спрямованих на досягнення або відновлення платоспроможності, ліквідності, прибутковості й конкурентоспроможності підприємства-боржника в довгостроковому періоді.

Джерелами фінансування санації можуть бути засоби, притягнуті на умовах позики або на умовах власності; на поворотній або безповоротній основі.

За джерелами мобілізації фінансових ресурсів, розрізняють автономну й гетерономну (зовнішню) санацію.

Метою фінансової санації є:

- покриття поточних збитків й усунення причин їхнього виникнення;
- поновлення або збереження ліквідності й платоспроможності підприємств;
- скорочення всіх видів заборгованості;
- поліпшення структури оборотного капіталу;
- формування фондів фінансових ресурсів, необхідних для проведення санаційних заходів виробничо-технічного характеру.

Головною стратегічною метою санації є відновлення ефективної діяльності підприємства в довгостроковому періоді.

Рішення про проведення санації приймається в наступних ситуаціях:

1. З ініціативи суб'єкта господарювання, що перебуває в кризі.

2. Після того, як боржник за власною ініціативою, звернувся в арбітражний суд із заявою про порушення справи про своє банкрутство.

3. Після закінчення місячного строку від дня опублікування в офіційному друкованому органі Верховної Ради або Кабінету Міністрів України оголошення про порушення справи про банкрутство даного підприємства.

4. З ініціативи фінансово-кредитної установи.

5. З ініціативи заставоутримувача цілісного майнового комплексу підприємства.

6. З ініціативи державного органу з питань банкрутства, якщо мова йде про санацію державних підприємств і підприємств, у статутному фонді яких частина державної власності перевищує 25%.

7. З ініціативи Національного Банку України.

Цілісною системою проведення фінансового оздоровлення окремого підприємства є так звана **класична модель санації**. Функціональна схема класичної моделі санації зображена на рис. 1.

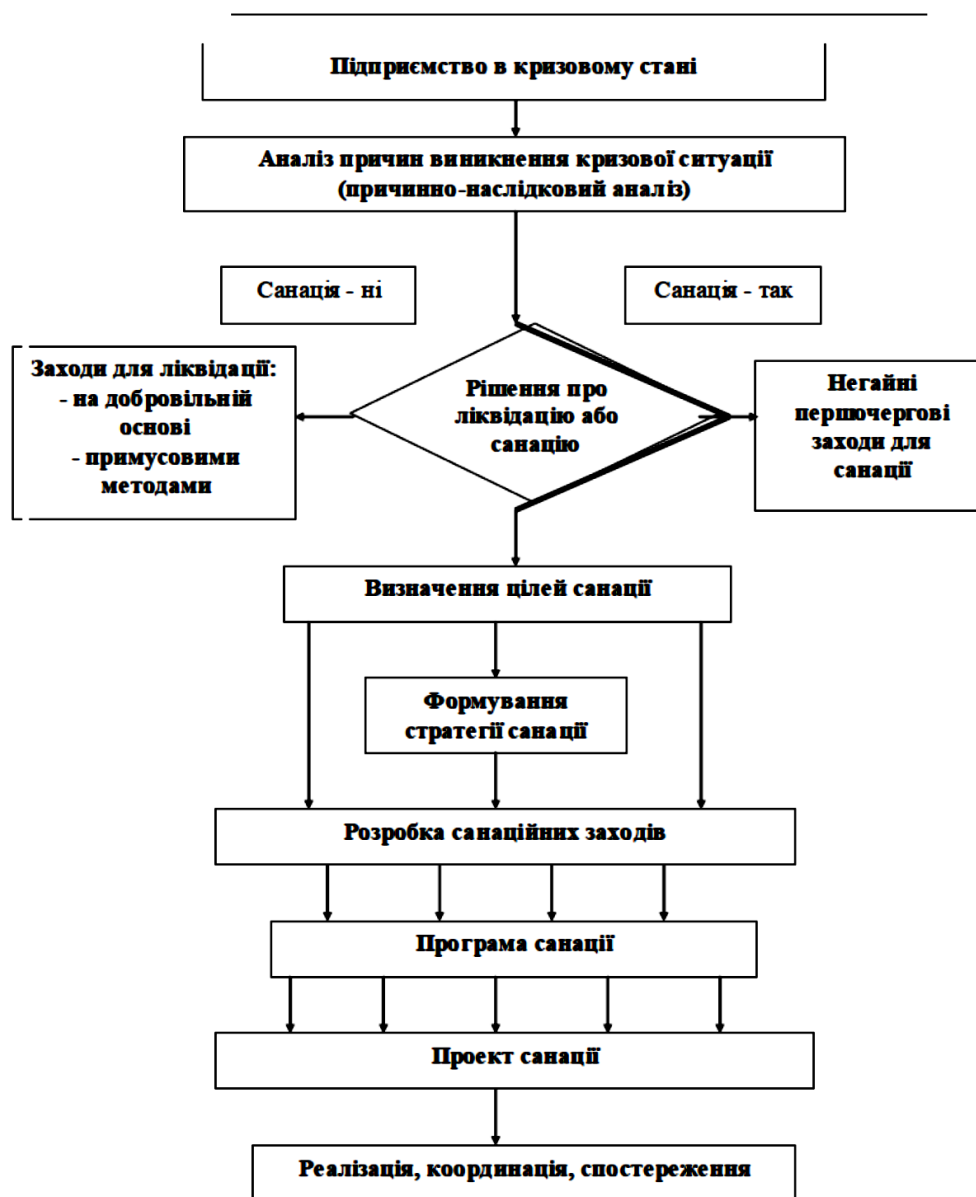

Рис. 1. Класична модель санації підприємства

Окремим аналітичним блоком у класичній моделі йде формування стратегічних цілей і тактики проведення санації. При визначенні цілей санації варто враховувати, що кожне підприємство має обмежені ресурси, обмежені можливості збуту продукції й повинне проводити свою діяльність у рамках правового поля відповідної держави. Цілі повинні бути реальними й придатними для кількісного (або якісного) виміру.

Відповідно до обраної стратегії розробляється **програма санації** – система взаємозалежних заходів, спрямованих на вихід підприємства із кризи. Вона формується на підставі комплексного вивчення причин фінансової кризи, аналізу внутрішніх резервів, висновків про можливості залучення стороннього капіталу й стратегічних завдань санації.

Розробка плану фінансового оздоровлення здійснюється, як правило, фінансовими й контролюючими службами підприємства (оперативний санаційний контролінг синтезує інформаційну, планову, консалтингову, координаційну й контрольну функцію; завданням служби контролю є контроль за ходом реалізації плану санації, ідентифікація оперативних результатів, аналіз відхилень і підготовка проектів рішень щодо використання виявлених резервів і подолання додаткових перешкод), що перебуває у фінансовій кризі, представниками потенційного санатора, незалежними аудиторськими й консалтинговими фірмами. Об'єктами планування є фінансові, виробничі й трудові ресурси підприємства, процеси господарської діяльності і т.п.

При розробці плану санації слід керуватися принципами:

- завершеність;
- змістовність;
- правильність;
- ясність;
- об'єктивність.

На рис. 2 представлена в загальному виді структурно-логічна схема плану санації. Відповідно до запропонованої методики, план фінансового оздоровлення підприємства складається із вступу та чотирьох розділів.

Третій розділ (рис. 3) є основною частиною плану санації. Це конкретний план заходів по відновленню прибутковості й конкурентоздатності підприємства в довгостроковому періоді.

Ефективність санації (**E**) визначається за формулою:

$$E = \frac{\text{Прогнозний обсяг додаткового прибутку}}{\text{Розмір вкладень на проведення санації}}$$

Санація вважається успішною, якщо за допомогою зовнішніх і внутрішніх фінансових джерел, проведення організаційних і виробничо-технічних удосконалень підприємство виходить із кризи (нормалізує виробничу діяльність і уникає банкрутства) та забезпечує свою прибутковість і конкурентоздатність у довгостроковому періоді.

Вступ	<p>Загальна характеристика підприємства</p> <ul style="list-style-type: none"> • Правова форма організації бізнесу і форма власності <ul style="list-style-type: none"> • Організаційна структура • Сфера діяльності • Історична довідка
1-й розділ	<p>Аналіз початкових даних</p> <ul style="list-style-type: none"> • Оцінка зовнішніх умов • Аналіз фінансово-господарського стану підприємства • Аналіз причин кризової ситуації і слабких місць підприємства • Стан ринків збуту продукції • Наявний потенціал підприємства • Обґрунтування доцільності санації
2-й розділ	<p>Стратегія санації, оперативна (CRASH-) програма</p> <ul style="list-style-type: none"> • Стратегічні цілі санації (джерело цілей) • Каталог оперативних заходів щодо відновлення ліквідності
3-й розділ	<p>План санаційних заходів</p> <ol style="list-style-type: none"> а) план маркетингу і оцінка ринків збуту б) план виробництва і капіталовкладень в) організаційний план г) фінансовий план
4-й розділ	<p>Ефективність санації і міри по реалізації плану</p> <p>Організація реалізації плану</p> <ul style="list-style-type: none"> • Критерії оцінки ефективності • Оперативний санаційний контролінг • Можливі ризики в процесі виконання • Суми можливих збитків • Можливі позитиви і додаткові прибутки

Рис. 2. Структурно-логічна схема плану санації

3 Розділ плану санації

План маркетингу та оцінка ринків збуту	
А	<ul style="list-style-type: none"> – Ринкові фактори, які впливають на збут, мотивація споживачів, основні споживачі продукції – Галузеві ризики, ситуація на сумлінних ринках – Перспективи збільшення реалізації – Перелік конкурентів, їх переваги, недоліки – Схема реалізації, методи стимулювання реалізації – Оптимальне співвідношення ціни та собівартості – Антимонопольне законодавство
План виробництва та капіталовкладень	
Б	<ul style="list-style-type: none"> – Показники про використання основних фондів – Витрати, пов'язані з відновленням основних фондів (модернізація, реконструкція) – Можливості оренди чи лізингу – Вузькі місця у виробничому процесі – Постачальники сировини, стан відносин – Технологія “ноу-хау”, необхідне обладнання, постачальники, вартість
Організаційний план	
В	<ul style="list-style-type: none"> – Організаційна структура – Можливості реструктуризації (реорганізації) – Персонал, пропозиції щодо скорочення чисельності та підвищення якості
Фінансовий план	
Г	<p>77</p> <ul style="list-style-type: none"> Прогноз обсягів випуску та реалізації продукції Баланс грошових надходжень та витрат Зведений баланс активів та пасивів Точка беззбитковості Потреби в інвестиціях Форми та джерела мобілізації фінансових ресурсів Графік їх освоєння, окупності та повернення

Рис. 3. Структура основної частини плану санації

Основним критерієм прийняття рішень щодо санації чи ліквідації підприємства є рівень його санаційної спроможності.

Санаційна спроможність – це наявність у підприємства, що перебуває у фінансовій кризі фінансових, організаційно-технічних та правових можливостей, які визначають рівень його здатності до успішного проведення фінансової санації. Таке підприємство повинно мати певну наявність потенціалу та

ефективну концепцію щодо його розвитку: стійкість позицій на ринку; конкурентні переваги; достатню наявність виробничого і кадрового потенціалу; наявність реальної та дієвої концепції.

З метою визначення санаційної спроможності розглядають такі питання:

- аналіз фінансово-господарської діяльності підприємства;
- визначають причини кризи, її глибину та можливості подолання;
- здійснюється експертиза наявності санаційної концепції;
- проводиться оцінка ризиків при здійсненні санаційної концепції;
- складається висновок про доцільність санації чи ліквідації підприємства.

Економічні критерії санаційної спроможності підприємства:

- здатність до забезпечення ліквідності;
- здатність до відновлення прибутковості;
- одержання конкурентних переваг;
- продисконтована очікувана вартість майбутніх активів (за умови успішної санації) повинна перевищувати вартість ліквідаційної маси підприємства перед проведенням санації;

- з правового погляду санаційно спроможним підприємство буде тоді, коли воно здатне підтримувати *фінансову рівновагу* в довгостроковому періоді, тобто якщо є достатні передумови для відновлення та збереження стабільної платоспроможності, щоб кредитори не мали підстав звернутися із заявою до господарського суду, порушуючи справу про *банкрутство*.

1.2. Сутність та значення санаційного аудиту

Поділ аудиту на види можна представити у вигляді схеми поданої на рис. 4.

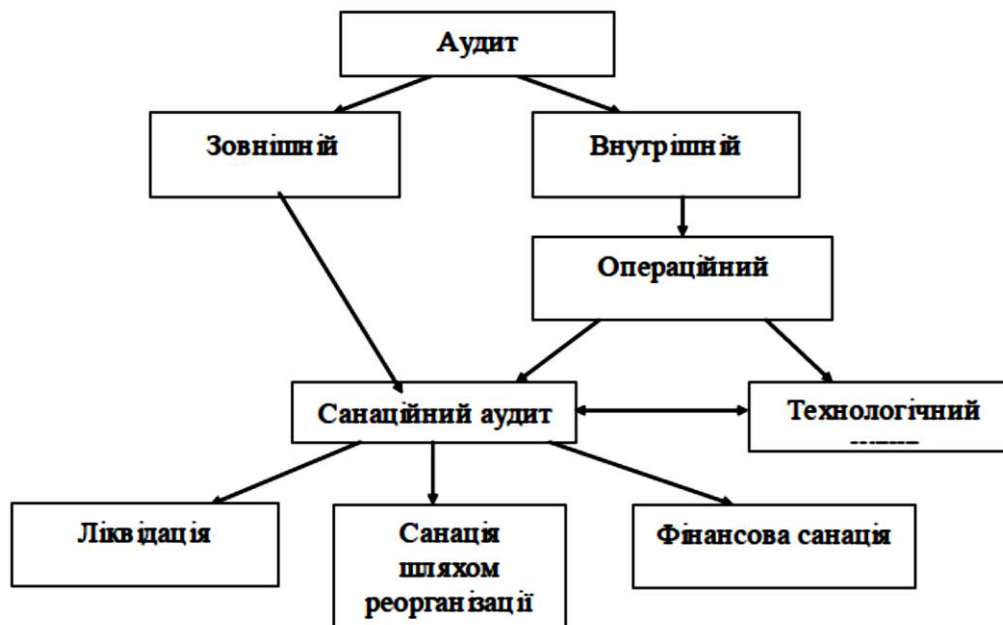

Рис. 4. Сучасні види аудиту

Відповідно до представленої схеми **санаційний аудит сформувався в результаті** поділу спочатку зовнішнього (незалежного) і внутрішнього (залежного) аудиту. У свою чергу **санаційний аудит спрямований на аналіз і перевірку діяльності підприємства, яке перебуває в кризі, а його результатом повинен служити висновок про підсумки перевірки й перспективи виходу**

підприємства із кризи (ліквідація, реорганізація або фінансова санація підприємства).

Санаційний аудит є окремим напрямком діяльності аудиторської фірми. Він має свої особливості: проводиться на підприємствах, які перебувають у фінансовій кризі. Санаційний аудит можна розглядати як один з інструментів зменшення до певного рівня інформаційного ризику для інвесторів, кредиторів та інших осіб, які мають намір узяти участь у фінансовій санації підприємства.

Необхідність проведення санаційного аудиту зумовлена тим, що:

1. Користувачам потрібна інформація про фінансовий стан підприємства боржника.

2. Реальність санаційної концепції.

Головні завдання санаційного аудиту подано на рис. 5.

На підставі даних санаційного аудиту приймається рішення про фінансову санацію.

Таким чином, **головна мета санаційного аудиту** – оцінка санаційної можливості підприємства на підставі аналізу фінансово-господарської діяльності й наявності санаційної концепції.

Санаційний аудит спрямований зробити незалежну оцінку плану санації, тобто висловити думку про оптимальність такого плану, виходячи з наявних ресурсів, сильних і слабких позицій підприємства на ринку. Тому важливо для санаційного аудиту провести власну оцінку складових плану санації, а тому видами аудиторської діяльності в даному випадку буде аудит таких об'єктів.

Рис. 5. Головні завдання санаційного аудиту

Відмінні та спільні риси санаційного аудиту та інших форм контролю.

Відмінні риси санаційного аудиту від звичайного аудиту:

1) він проводиться на підприємствах, які перебувають у фінансовій кризі (відповідно й аналіз і перевірка документації будуть зводитися не до підтвердження вірогідності інформації, а знаходженню внутрішніх резервів і пошуку нових можливостей для виходу із кризи);

2) основна увага зосереджена на економічному аналізі і тому чи варто проводити санацію, чи окупиться це та принесе прибуток; а в аудиті робиться акцент на перевірку правильності ведення обліку, складання звітності й можливих шляхів усунення виявлених порушень, хоча не виключена можливість розробки програми по поліпшенню (а не виходу із кризи) економічного стану об'єкта;

3) замовниками санаційного аудиту є: кредитори, саме підприємство, потенційний санатор, державні органи. Їм від аудиту необхідна достовірна незалежна інформація про фінансово-майновий стан боржника. Щодо звичайного аудиту, то замовниками є або власник підприємства, або бухгалтер для особистої своєї перевірки, або це обов'язково по законодавству).

Загальне, що поєднує санаційний аудит та звичайний це принципи аудита: цілісність і повнота; об'єктивність; незалежність; конфіденційність; компетентність; документальне оформлення.

1.3. Предмет, об'єкти та суб'єкти санаційного аудиту. Нормативно-правове забезпечення санаційного аудиту

Санаційний аудит спрямований зробити незалежну оцінку плану санації, тобто висловити думку про оптимальність такого плану, виходячи з наявних ресурсів, сильних і слабких позицій підприємства на ринку. Тому важливо для санаційного аудиту провести власну оцінку складових плану санації.

З огляду на це **предметом санаційного аудиту** є план санації – його ефективність, економічність та досяжність. Предмет аудиту розкривається у його об'єктах:

Об'єкт 1 – Правова спроможність підприємства-боржника.

Об'єкт 2 – Аудит фінансового стану підприємства-боржника.

Об'єкт 3 – Аудит окремих санаційних процедур.

Об'єкт 4 – Оцінка ефективності плану санації.

Замовниками санаційного аудиту можуть бути:

- нинішні та потенційні власники корпоративних прав (при прийнятті рішення про збільшення статутного капіталу);

- позикодавець, наприклад банк (якщо вирішується питання про надання санаційного кредиту);

- саме підприємство (якщо воно виходить з пропозицією про укладання мирової угоди та проведення санації під час проведення справи про банкрутство);

- потенційний санатор (якщо вирішується питання про санацію підприємства реорганізацією);

- державні органи (якщо вирішується питання про надання підприємству державної санаційної підтримки).

Санаційний аудит проводиться зовнішніми аудиторами в тісному співробітництві із внутрішніми службами підприємства, особливо з відділом контролінга. Особи, які проводять санаційний аудит, повинні бути не тільки висококваліфікованими економістами, а й розумітися на галузевих особливостях діяльності підприємства. У правовому й в економічному плані **аудитор повинен бути повністю незалежним як від підприємства, аудит якого проводиться, так і від замовника аудиторського висновку** (кредиторів й інвесторів).

Аудит в Україні здійснюється відповідно до Закону «Про аудит фінансової звітності та аудиторську діяльність».

Кодекс України з процедур банкрутства був прийнятий в 2018 р. та замінив закон України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом». Кодекс встановлює умови та порядок відновлення платоспроможності боржника - юридичної особи або визнання його банкрутом з метою задоволення вимог кредиторів, а також відновлення платоспроможності фізичної особи.

Поряд з цими є ряд інших важливих законодавчих та нормативно-правових актів, які регулюють окремі аспекти проведення санаційного аудиту:

1. Про забезпечення вимог кредиторів та реєстрацію обтяжень : Закон України від 18.11.2003 р. № 1255-IV.

2. Положення про порядок здійснення аналізу фінансового стану підприємств, що підлягають приватизації: Наказ Фонду державного майна України від 26.01.2001 р. № 49/121.

1.4. Методи та процедури аудиту для попередження банкрутства

Методи аудиту для попередження банкрутства – це методи фінансового контролінгу.

Усі методи такого аудиту можна поділити на:

- *загальнонаукові*: індукція, дедукція, синтез, аналіз, аналогія, моделювання, конкретизація, абстракція, системний аналіз;
- *загальноекономічні*: аналіз коефіцієнтів, порівняння, фінансовий аналіз, бюджетування, бенчмаркінг, факторний аналіз відхилень, управлінські моделі (функціонально-вартісний аналіз, АВС-аналіз, СВOT-аналіз, аналіз беззбитковості, портфельний аналіз, метод EVA);
- *специфічні (сучасні) методи аналізу* (система ключових показників діяльності – збалансована система показників, піраміда ефективності, стратегічні карти тощо; теорія обмежень; метод Six Sigma; метод Due Dillgence).

Поряд з цими методами в процесі проведення санаційного аудиту використовують і специфічні методи та прийоми аудиту: опитування, інспекція, запит, аналітичний огляд та прийоми: вибіркова перевірка, анкетування, тестування тощо.

1.5. Послідовність та основні етапи проведення санаційного аудиту

Основні етапи проведення санаційного аудиту:

1. Ідентифікація даних – це збір інформації, на підставі якої можна судити про справжнє становище підприємства.

2. Експертиза (всебічний аналітичний процес, спрямований на здобуття об'єктивних висновків про поточний і перспективний стан об'єкта аудиту).

3. Висновки про санаційну спроможність – це дані експертизи, наявні докази та їх комплексний аналіз.

4. Вироблення рекомендацій щодо вдосконалення санаційної концепції джерела інформації.

Етапи та порядок проведення санаційного аудиту в конкретизованому вигляді характеризуються відповідною структурно-логічною схемою (рис. 6).

Рис. 6. Структурно-логічна схема проведення санаційного аудиту

На підставі даних, отриманих у результаті роботи, розробляються загальні висновки й пропозиції щодо доцільності ліквідації або санації підприємства. Якщо виробничий потенціал підприємства зруйнований, структура балансу незадовільна, ринки збуту продукції втрачені, відсутня стратегія розвитку

підприємства, концепція санації недосконала, то робиться висновок про те, що підприємство є санаційне неспроможним і його доцільно ліквідувати.

Якщо санаційний аудит показав, що підприємство має реальну можливість відновити платоспроможність, має досить підготовлений менеджмент, ринки збуту продукції, а також перспективи залучення фінансових ресурсів зовнішнього санатора, то робиться висновок про можливість проведення санації суб'єкта господарювання.

1.6. Порядок складання програми та плану санаційного аудиту. Інформаційне забезпечення санаційного аудиту та робочі документи аудитора

Перш ніж проводити санаційний аудит, аудитор має підготувати в письмовому вигляді **програму санаційного аудиту** (рис. 7), яка визначає процедури, необхідні для досягнення поставлених цілей. До програми потрібно включити завдання аудиту з кожного напрямку, щоб вона допомагала контролювати виконувану роботу.

Готуючи зазначену програму, аудитор може передбачати залучення для виконання певних завдань інших аудиторів, консультантів та експертів з окремих питань.

Вивчення наявної санаційної концепції (плану санації) та збір необхідної інформації
Оцінювання вихідних даних про підприємство, передбачених планом санації:
а) аналіз виробничо-господарської діяльності;
б) аудит фінансового стану підприємства;
в) дослідження ситуації підприємства на ринку факторів виробництва та збуту готової продукції.
Перевірка правильності визначення причин кризи, сильних і слабких сторін підприємства
Експертна оцінка запланованих санаційних заходів
Правова оцінка діяльності підприємства та запропонованої санаційної концепції
Оцінка ефективності санації
Оцінка ризиків
Оформлення висновків про результати аудиту

Рис. 7. Програма санаційного аудиту

Програма санаційного аудиту має переглядатися, якщо у процесі її виконання виявляються додаткові істотні обставини та факти.

Для проведення санаційного аудиту при реорганізації підприємства на основі програми санаційного аудиту складається і затверджується його **план**, що дасть можливість аудитору одержати повну інформацію про діяльність підприємства та здійснювані господарські операції. План проведення аудиторської перевірки може являти собою перелік етапів аудиту і головних напрямків перевірки із зазначенням термінів їхнього виконання й оцінок про контроль.

Дані про підприємство мають характеризувати його оперативний і стратегічний стан (рис. 8). Поряд зі звітними бухгалтерськими даними та іншою внутрішньою інформацією для оцінювання санаційної спроможності

підприємства слід також використовувати зовнішні джерела, а саме: статистичні дані, що стосуються діяльності тієї чи іншої галузі та народного господарства в цілому, описовий матеріал із засобів масової інформації, висновки незалежних експертів, нормативні документи.

Рис. 8. Джерела інформації, використовувані у процесі санаційного аудиту

Робочі документи аудитора – це записи, зроблені їм під час планування, підготовки, проведення перевірки, узагальнення її даних, а також документальна інформація, отримана в ході аудиту від третіх осіб, підприємства-клієнта або усні відомості, задокументовані аудитором за допомогою тестування.

Хід санаційного аудиту повинен реєструватися у робочих документах аудитора, склад та кількість яких визначаються у кожному конкретному випадку. **При цьому вирішальне значення має мета складання робочих документів.**

У робочу документацію включається інформація, яка, на думку аудитора, є важливою для того щоб правильно виконати аудиторську перевірку і яка повинна підтвердити висновки та пропозиції в аудиторському висновку. Вона може бути оформлена у вигляді стандартних форм і таблиць на папері або зафіксована на електронних носіях інформації.

Робоча документація повинна відображати таку інформацію за кожним об'єктом перевірки:

- методику проведеної аудиторської перевірки;
- тести, проведені під час перевірки;
- висновки, зроблені аудитором та прийняті рішення і пропозиції.

Під час планування та проведення аудиту робоча документація допомагає краще здійснювати аудиторську перевірку та контроль над процесом її проведення. В ній реєструються результати аудиторських експертиз виконані для підтвердження прийнятих аудитором рішень.

Зміст робочої документації є питанням професійного судження аудитора, оскільки немає ні можливості, ні необхідності документувати кожне спостереження або обстеження.

Після завершення аудиту робочі документи залишаються в аудитора. Вони є його власністю. Аудитор повинен складати довідки на підставі витягів із своїх робочих документів. Проте право власності аудитора обмежене етичними нормами та умовами конфіденційності. Робочі документи не можуть розглядатись як частина фінансової документації клієнта.

По закінченні аудиторської перевірки робоча документація підлягає здачі для її зберігання в архів аудиторської організації. Порядок зберігання підсумкової документації встановлюється аудиторською фірмою з урахуванням забезпечення вимог збереження та конфіденційності, термін її зберігання визначається, виходячи із практики аудиторської діяльності та юридичних вимог.